

Journal of Social Intervention: Theory and Practice – 2013 – Volume 22, Issue 1, pp. 72–78
URN:NBN:NL:UI:10-1-114399

ISSN: 1876-8830

URL: <http://www.journalsi.org>

Publisher: Igitur publishing,
in cooperation with Utrecht University of Applied Sciences, Faculty of Society and Law
Copyright: this work has been published under a Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivative Works 3.0 Netherlands License

Rutger Claassen (2011). **Het huis van de vrijheid.**

Amsterdam: Anbo, 304 p., € 22,50.

ISBN 9789026324093

BOOKS

FRITS MEIJERING

Frits Meijering is docent Master of Education & Master Social Work NHL

E-mail: f.c.meijering@gmail.com

HET HUIS VAN DE VRIJHEID

In zijn boek actualiseert Claassen de uitgangspunten van het liberalisme uit de 19de eeuw. Over de randvoorwaarden waaronder autonomie zich kan ontwikkelen lopen de opvattingen van liberalen en socialisten uiteen, maar het principe van autonomie van de burgers delen zij. De auteur geeft richtlijnen voor het ontwerp van een actuele politieke filosofie, gebaseerd op het liberalisme.

Evenals J.S. Mill maakt Claassen onderscheid tussen het publieke domein (staat en economie) en privéleven. In het publieke domein vervullen individuen de rollen van staatsburger, consument en producent. Staatsburgerschap berust op een denkbeeldig sociaal contract (Hobbes, Locke, Rousseau, Spinoza). Burgers onderwerpen zich vrijwillig als onderdaan aan het collectief. In ruil daarvoor verwerven burgers publieke goederen zoals bescherming en veiligheid. In het privé domein zijn

individuen volstrekt vrij in hun doen en laten zolang zij anderen (en zichzelf) geen materiële of immateriële schade toebrengen (“no harm principle”). In het privédoein mogen individuen hun leven op geheel eigen wijze invullen op basis van zelfgekozen waarden en normen. Zij kunnen experimenteren met levenspraktijken, aldus Mill.

Volgens liberalen zijn individuen vrij in het ontwikkelen van hun talenten. Maatschappelijk succes hangt in sterke mate af van talent, persoonlijke inspanning, discipline, ondernemerschap en de heilzame werking van de markt. Liberalen leggen de nadruk op vrijheid, socialisten hebben vooral oog voor gelijkheid. Volgens socialisten worden groepen mensen in sterke mate bepaald door structurele, maatschappelijke omstandigheden. Socialisten detecteren slachtoffers van het maatschappelijk systeem. Zij bestrijden maatschappelijke ongelijkheid door het nemen van compensatiemaatregelen voor kansarme groepen, maatschappelijk structureren.

De verzorgingsstaat, die na de Tweede Wereldoorlog tot ontwikkeling is gekomen, heeft geleid tot krachtig overheidsingrijpen op vrijwel alle levensdomeinen van burgers. De collectieve goederen waar burgers aanspraak op kunnen maken zijn in de verzorgingsstaat qua omvang aanzienlijker dan in de 19^e eeuw, toen de staat zich beperkte tot het vervullen van de rol van nachtwaker. De verzorgingsstaat is een interventiestaat. De

parlementaire democratie maakt het mogelijk om door middel van vreedzaam overleg oplossingen te bedenken voor het dilemma van voluntarisme versus determinisme. Conflicten worden via het polderoverleg geweldloos beslecht. De verzorgingsstaat levert burgers een omvangrijk pakket aan publieke goederen, waardoor autonomie wordt bevorderd en maatschappelijke vooruitgang wordt gestimuleerd. De forse groei van de welvaart heeft ervoor gezorgd, dat bij de verdeling van de schaarse goederen zowel liberale als socialistische belangen worden gediend. De scherpe scheidslijn tussen liberalisme en socialisme is in de verzorgingsstaat verdwenen. Liberalen zijn niet langer gekant tegen krachtig overheidsingrijpen. De verzorgingsstaat dient volgens het huidige liberalisme niet alleen aandacht te schenken aan het bevorderen van welvaart, maar dient eveneens de condities te scheppen voor immateriële zaken, voor welzijn. Moderne socialisten omarmen het marktkapitalisme en aanvaarden de meritocratie. Verschil in talenten is een natuurlijk gegeven aldus de liberalen. Volgens socialisten worden mensen in sterke mate bepaald door hun sociaal-economische achtergrond en positie.

Liberalen en socialisten bestrijden onvrijheid. Negatieve vrijheid betreft staatsinterventies, die gericht zijn op het garanderen van de klassieke grondrechten. Te denken valt aan rechten zoals politieke deelname, vrijheid van meningsuiting, godsdienst, vergadering.

BOOKS

Daarnaast dienen civiele rechten te worden gerespecteerd. Rechts is oorspronkelijk een voorstander van een minimale staat, die zich beperkt tot het naleven van elementaire politieke en civiele rechten en de veiligheid van burgers garandeert. Voor de persoonlijke ontwikkeling op weg naar autonomie, dient de staat de klassieke grondrechten en civiele rechten te garanderen. Bij positieve vrijheid gaat het over sociale grondrechten die betrekking hebben op werk, bestaanszekerheid, bijstand, gezondheidszorg, huisvesting en onderwijs. Rechts onderschrijft het belang van onderwijs en gezondheidszorg als basale voorzieningen, omdat daardoor de autonomie van burgers wordt versterkt. Liberalen zijn de grondleggers van het beschavingsoffensief. Zij gaan uit van de idealen van de Verlichting. Kennis maakt burgers mondig. Onderwijs, vorming, educatie en welzijnzorg dragen bij aan de mondigheid van de burgers. Links legt de nadruk op economische en sociale belemmeringen en komt op voor gedepriveerde groepen. In de verzorgingsstaat worden de scherpe kanten van de meritocratie verzacht. De verzorgingsstaat is tot stand gekomen als politiek compromis tussen liberalen en socialisten. De huidige verzorgingsstaat dreigt onbetaalbaar te worden, de legitimering ontbreekt en het draagvlak is kwetsbaar. Het grondslagenonderzoek van Claassen mondt uit in een herijking en actualiseren van de liberale en socialistische beginselen uit de negentiende eeuw. De natiestaat Nederland dient zich

opnieuw te bezinnen op haar kerntaken en haar toegevoegde waarde opnieuw te bepalen. De politieke gemeenschap kan condities voor autonomie scheppen, maar niet-staatelijke gemeenschappen spelen een belangrijke rol. Claassen biedt de politiek een handreiking om uit de impasse te komen met zijn uitwerking van het concept autonomie.

Het concept autonomie wordt door Claassen vanuit de links-liberale traditie geactualiseerd. Autonomie betekent dat mensen hun eigen keuzes maken en in staat zijn hun levenplan te realiseren. John Stuart Mill gaat uit van het belang van ontwikkeling, zoals individueel als op collectief niveau. Mill verwerpt het mensontwerp van de calculerende homo economicus, die gericht is op winstmaximalisatie en handelt uit welbegrepen eigenbelang. Volgens Mill zijn mensen niet alleen rationele wezens, maar kennen ook emoties en gevoelens. Individuen zijn in beginsel in moreel opzicht gelijkwaardig, maar verschillen in emotioneel, sociaal, cultureel en cognitief opzicht. Op collectief niveau is er in de menselijke ontwikkeling sprake van vooruitgang en, dankzij opvoeding en onderwijs, sprake van toename van civilisatie. Deze educatieve pijler noemt J.S. Mill "selfculture". Feodale maatschappelijke systemen maken plaats voor een liberale democratie. Mill geeft in zijn economische theorie een uitwerking van een stationaire maatschappij, waarin niet langer sprake is van economische groei.

Claassen actualiseert diens links-liberale filosofie. Mensen zijn geen gesloten entiteiten (monaden), maar sociaal en cultureel actief. Burgers ontwikkelen zich in de moderne maatschappij en zijn steeds beter opgeleid. Zij zijn mondig dankzij opvoeding, onderwijs, cultuur en participatie aan het arbeidsproces.

Autonomie veronderstelt een bepaalde onafhankelijkheid. Autonome burgers verzetten zich tegen dwang en manipulatie. Een tweede aspect van autonomie betreft het persoonlijk levensplan. Behalve materiële behoeften (welvaart) hebben individuen eveneens immateriële behoeften (welzijn). Dit aspect van autonomie betreft de strikt persoonlijke invulling van het goede leven. Dit is het rijk van de keuzevrijheid. De staat dient zich niet te mengen in deze private ruimtes.

Mensen streven naar ontwikkeling van hun innerlijke vermogens en naar ontplooiing van hun emotionele, rationele en sociale talenten en capaciteiten. Van groot belang voor de realisatie van het levensplan zijn een goede opvoeding, onderwijs en vrije beroepskeuze. Als derde aspect van autonomie noemt Claassen de beschikbaarheid van opties. Autonome mensen beschikken over exit strategieën. Zij kunnen het lidmaatschap van groepen opzeggen, relaties verbreken en vriendschappen beëindigen. In een open samenleving is ruimte voor culturele pluriformiteit, mits deelname aan groepen vrijwillig is.

Bovenstaande uitwerking van autonomie wordt volgens Claassen door zowel liberalen als socialisten onderschreven. De omvang van collectieve goederen is in de verzorgingsstaat aanzienlijk groter dan in de 19^e eeuw toen de staat zich beperkte tot het vervullen van de rol van nachtwaker. De focus op autonomie leidt tot een herdefiniëring van de taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden van de staat. Claassen introduceert een concentrisch model, bestaande uit drie lagen. Hiermee kan het politieke huis opnieuw worden ingericht. De staat heeft als kerntaak om de universele grondrechten, dus de idealen van vrijheid en gelijkheid, te realiseren en te garanderen. Hiermee geeft de verzorgingsstaat invulling aan de negatieve vrijheid.

Een tweede gebied is een gedeelde verantwoordelijkheid van de staat met andere maatschappelijke actoren, zoals gezin, onderwijs en bedrijfsleven. Dit domein wordt in de huidige maatschappij groter en voorkomt overspannen verwachtingen. De staat lost niet langer alle maatschappelijke problemen op. Bij dit tweede domein wordt de rol van de regionale en lokale overheden belangrijker en vindt decentralisatie plaats. Het derde domein betreft de strikt persoonlijke invulling die burgers geven aan hun leven.

De natiestaat biedt burgers basisgaranties om het persoonlijk leven naar eigen keuze in te richten. De staat beschikt over een geweldsmonopolie en een belastingmonopolie.

BOOKS

Zij mag slechts onder strikte voorwaarden ingrijpen in de persoonlijke levenssfeer. Staatsinterventies zijn legitiem, wanneer personen nog niet of niet meer in staat zijn zelfstandig keuzes te maken of wanneer zij anderen schade toebrengen (harm principle).

Zijn positie verduidelijkt Claassen aan de hand van casuïstiek. Hij analyseert maatschappelijke kwesties als het rookverbod, de winkelsluiting op zondag, de voorgenomen wereldzeilreis van het tienermeisje Laura en het recht om te beledigen. Bij elk onderwerp betreft Claassen de lezer bij zijn afwegingen en presenteert zijn oplossing. Staatsinterventies zijn slechts legitiem wanneer individuen aan andere personen aantoonbaar schade toebrengen en grondrechten fundamenteel worden aangetast. Voor veel maatschappelijke problemen valt op regionaal en lokaal niveau een oplossing op maat te bedenken, waarbij rekening wordt gehouden met verschillende opvattingen en belangen. In de latere hoofdstukken van zijn boek bespreekt Claassen complexe maatschappelijke problemen in de laat- of postmoderne samenleving. Dergelijke problemen zijn nieuw en hiervoor zijn geen pasklare oplossingen beschikbaar. Belangrijke maatschappelijke thema's zijn werk en inkomen, duurzaamheid, erkenning van identiteiten en integratie.

Claassen is geen voorstander van een geheel nieuw mensontwerp. De ecologische beweging heeft als risico, dat nieuwe vormen

van dwang ontstaan, waarbij individuen zich moeten onderwerpen aan het collectief. De klassieke liberale uitgangspunten bieden volgens de auteur voldoende mogelijkheden tot actualisatie. Duurzaamheid is vanuit het klassiek liberalisme goed te verdedigen. Aan de economische groei zijn natuurlijke grenzen gesteld. Claassen acht een 0-groei of eventuele negatieve economische groei onvermijdelijk. Verstandige burgers zien dit in en zijn in staat hun levenswijze aan te passen.

Het liberale mensontwerp 2.0 van Claassen kan worden verhelderd met behulp van het model van de morele stadia Van Kohlberg (1981). Kohlberg onderscheidt de pre-conventionele fase (1. oriëntatie op straf en 2. op beloning), de conventionele fase (3. "good boy, nice girl" en 4. "law and order") en het post-conventionele niveau (5. sociale contract en 6. oriëntatie op universele mensenrechten). Het mensontwerp van Claassen gaat uit van individuen, die functioneren op post-conventioneel niveau. Hij draait daarbij de volgorde van Kohlberg om: de oriëntatie op universele waarden, gebaseerd op de ethiek van Kant (niveau 6) komt bij Claassen op plaats 5. Complexe maatschappelijke problemen kunnen volgens Claassen worden opgelost door empirisch en rationeel te werk te gaan en gebruik te maken van geactualiseerde sociale contracten. Burgers zijn mondig en goed opgeleid. Veel problemen kunnen worden opgelost, wanneer de centrale overheid overgaat tot deregulering, decentralisering en

het delen van verantwoordelijkheden met de burgers.

In geval van complexe problemen zijn meerdere oplossingen mogelijk. Het onderwijs is hiervan een voorbeeld. Bijzonder onderwijs biedt aan culturele minderheden voldoende mogelijkheden om te integreren met behoud van de eigen culturele identiteit. Integratie van minderheden kan geleidelijk plaatsvinden op basis van een sociaal contract, waarbij de rechten en plichten per ontwikkelingsfase worden vastgesteld en nieuwe burgers geleidelijk aan meer aanspraak kunnen maken op collectieve goederen.

In filosofisch opzicht is het boek discutabel. Claassen kiest het liberalisme van de 19^e eeuw als uitgangspunt (Mill, Kant) en komt terecht bij het concept autonomie. De keuze voor autonomie als kernbegrip ligt mijns inziens niet voor de hand, omdat de auteur zich in sterke mate laat inspireren door Mill en in mindere mate door Kant. De keuze voor het concept geluk of welzijn (Mill) zou meer voor de hand liggen. Claassen gaat in deze studie voorbij aan de onderlinge verschillen tussen Mill en Kant. Het betoog van Claassen is complex. Door allerlei nuancerings is de lijn van zijn betoog niet altijd helder. Doordat hij onderweg nieuwe indelingen introduceert is het soms lastig om hoofd- en bijzaken te onderscheiden.

Claassen zit gevangen in de wereldoriëntatie, die Van Dinten (2002) omschrijft als interne

oriëntatie in rationele zin. Hij kiest er uitdrukkelijk voor om vanuit immanente kritiek het liberalisme te actualiseren. Hij zoekt geen oplossingen, die buiten bestaande kaders vallen. Claassen is beducht voor nieuwe (bijvoorbeeld ecologische) ideologieën, die kunnen leiden tot nieuwe vormen van onderdrukking en repressie en de autonomie van burgers aantasten.

Claassen maakt zich verdienstelijk, omdat hij de legitimering van de actuele politiek aan de orde stelt en als filosoof stelling durft in te nemen. In empirisch opzicht vindt hij het gelijk aan zijn kant. De traditionele scheiding tussen links en rechts is achterhaald. Liberalen en socialisten vinden elkaar op hoofdlijnen en zijn niet langer afhankelijk van de steun van confessionelen. Het politieke kader van Claassen blijft de moderne maatschappij, die gekenmerkt wordt door het primaat van de economie, de dominante rol van wetenschap en technologie en het leren leven met urbanisering, secularisatie en individualisering. Binnen een smalle bandbreedte bieden meerdere varianten een oplossing voor brandende maatschappelijke problemen. Dit blijft een kwestie van onderhandelen, onderling afstemmen, concessies doen, compromissen sluiten, (incrementeel) doormodderen en veel aandacht schenken aan bijzaken en trivialiteiten. Een fundamentele maatschappelijke diagnose biedt dit boek niet. Het is meer een schoonmaakbeurt van een doorzonwoning.

BOOKS

LITERATUUR

Dinten, W. van (2002). *Met gevoel voor realiteit. Over herkennen van betekenis bij organiseren* [With a sense of reality. About recognizing the meaning of organizing]. Delft: Eburon.

Kohlberg, L. van (1981). *The philosophy of moral development: moral stages and the idea of justice, part 1*. San Francisco: Harper and Row.